

Standardizasyonun Sosyo-Ekonomik Önemi

Dr. Recai ÇINAR*

Bilindiği gibi, son zamanlarda tüketicinin korunması yolunda birçok çalışmalar yapılmaktadır. Bu konunun Anayasa'mızda yer almasından sonra, çalışmalar daha yaygınlaşarak hız kazanmıştır. Ayrıca, birçok ülkede ve Türkiye'de, her yıl Dünya Standartlar Günü kutlanmaktadır.

Bu itibarla, daha yaygın benimsenmesini sağlamak maksadıyla standart ve standardizasyon; sosyo ve ekonomik yönleriyle dış ve iç ticarete, tüketici ve üreticilere sağladığı yararlar açısından inceleme konusu edilmiştir. Bu suretle, standardizasyonun tüketicinin korunmasında yararlanılacak önemli bir araç olduğuna da dikkat çekilmek istenmiştir.

KAVRAM ve TARİHÇE

Gelişen dünya ticareti ve nüfusuna paralel olarak, gittikçe karmaşık bir hal alan problemlere çözüm bulabilmek için, en ekonomik ve kullanışlı metodlar bulmak zorunluluğu daha çok hissedilmektedir. Bu bakımdan insanlar, her alanda «ortak anlamlara» varmaya çalışmaktadırlar. Nitekim, ilk insanlar da başlangıçta belirli ses, hareket ve işaretlerle anlaşmaya çalışmışlar ve daha sonra uygun buldukları belli bir dili kullanmayı öğrenmişlerdir. Ticarete bazı prensipler konulmuş ve bunlara uyulmaya çalışılmıştır. Kısacası, insanlar düzenli yaşayabilmek için birçok kurallara uymak zorunda kalmaktadırlar. Bunun birkaç kez tekrarlanması da standardın ilk teorisini ortaya koymaktadır. Buna göre standart, yapılaşta, anlayışta, söyleyişte ve ölçüşte «bir örneklik» ola-

(*) Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Yardımcı Doçenti.

rak tarif edilebilir. Başka bir ifadeyle, standart çeşitli hususların ölçülmesi ya da kıyaslanması amacıyla, örf, adet, gelenek veya yetkili bir organ tarafından konulmuş ilkelerdir. Bir işaret, marka, resim veya sesten aynı anlamı çıkarmamız standart için birer örnektir. Standardizasyon ise, belirli ilkelerin yani, standartların konulması ve bunların uygulanması işlemidir.

Günlük yaşantımızda birçok işleri bilerek veya bilmeyerek standart bir şekilde yaparız. Etrafımıza baktığımızda, birçok eşya ve malzemenin belli bir standardı olduğunu görürüz. Hemen her alanda etkisi görülen standardın, çoğu işlere ve yaşantımıza belli bir düzen getirdiği ve etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bir an için, standartların olmadığını kabul edersek, günlük yaşantımız bir kaosa dönüşecek ve işler zorlaşacaktır.

Ekonomik ve sosyal yönü bulunan standartları bugün her kesimde görmek mümkündür. Bu itibarla standartların geniş bir alana yayılmış olduklarını söyleyebiliriz. Ancak, her mal ve hizmet sayısı standart çeşidinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira, pazarlamaya konu olan tüm mallar için tek bir çeşit standart bulmak da imkansızdır. Genelde standartlar üç ana sınıfta toplanabilir: Bunlar; a) yapı karakterlerine göre, b) uygulama alanlarına ve c) uygulama biçimlerine göre olamak üzere üç başlıkta toplanabilir. Bunlardan günlük yaşantımıza daha çok yakınlığı itibariyle kısaca, uygulama biçimlerine göre standart çeşitlerini belirtmek yararlı olacaktır. Bunların ihtiyari ve mecburi olmak üzere iki çeşidi vardır. İhtiyari standart, hazırlanmış olan standartların hiçbir yasal zorunluluk olmadan benimsenmesi anlamına gelir. Üreticiler ve tüketiciler herhangi bir baskı ve etki olmadan, bu standartlara kendiliklerinden uymaktadırlar. Mecburi standartlar ise ilgililere yasal yükümlülükler getirmektedir. Bunlar milli ekonomiyi doğrudan doğruya ilgilendirdiği için, uygulanması yasalarla sağlanır. Bunun için mecburi standartlar hükümet tarafından öngörülür. Mecburi standartlar başta sağlık olmak üzere tüketici çıkarlarının korunması esasına dayanır. Et, süt, sebze ve meyve gibi yiyeceklerin kaliteleri belirli bir seviyenin altına düştüğü zaman, insan sağlığı için zararlı ve tehlikeli olacağından; hükümet mecburi standartlar koyarak uygulanmasını zorunlu tutmaktadır.

Standartların yaygın bir uygulama alanı olmasına karşılık, istisnaları da vardır. Değişik tip ve niteliklerinden dolayı geniş bir

tercih gören malların standardizasyonu ekonomik olmaz. Meselâ, fantezi ve güzel sanat eserlerine standart uygulanamaz. Çünkü, burada bir örneklikten çok birbirine benzememek esastır.

Standartların insanlık kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Meselâ, ilk insanlar taştan ve ağaçtan yaptıkları araçlarını bir örnek biçimde ortaya koymuşlar, hayvan derilerini yünlerinin yumuşaklığı, sıklığı, uzunluğu ve büyüklüğü ve renkliliği gibi çeşitli yönlerden standartlaştırarak, herbirine değişik değerler vermişlerdir.

İnsanlar arasındaki mal değişimleri ve para karşılığı yapılan alış -verişlerde, ekonomiyi düzenlemek amacıyla bazı prensipler konmuş ve bu prensiplere aykırı hareket edenlerin cezalandırılması yoluna gidilmiştir.

Başlangıçta uluslararası niteliği olmayan ve mahalli kalan standart anlayışı, dünya ticaretinin gelişmesiyle uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu itibarla 20. yüzyıl başlarından beri standardizasyon hareketleri başlamış ve bazı örgütler kurulmuştur. Nihayet, 1946 yılında da Uluslararası Standartlaşma Örgütü (ISO) kurulmuştur. ISO; üye sayısının artmasına paralel olarak, uluslararası standardizasyon faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında da standardizasyon faaliyetlerine benzer çalışmaların olduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin kendi aralarında teşkilatlanıp belli kurallar içinde çalıştıkları, çarşı - pazar, üretici - tüketici düzenini sağlayan, mal kalitesini, ölçü, tartı, fiyatın tesbiti, usulsüz imalat ve ticaret yapanların cezalandırılması gibi faaliyetleri bugün olduğu gibi tarihimizde de görmek mümkündür. Nitekim, çeşitli mamullerin standardını tesbit etmek ve bu standartların uygulama esaslarını ortaya koymak amacıyla yönelik olarak, 1502 tarihinde Kanun Name-i İhtisab-ı Bursa (Bursa Belediye Kanunu) adlı bir belge, II. Sultan Beyazıd'ın bir fermanı olarak çıkarılmıştır. Bu belge ile çeşitli standartlar öngörülmüştür. Bu çalışmalara Cumhuriyet döneminde de çeşitli şekillerde devam edilmiştir. Başlangıçta Odalar Birliği bünyesinde 1954 yılında bir birim olarak kurulan Türk Standartları Enstitüsü (TSE), daha sonra 1960 yılında kabul edilen 132 sayılı Yasa ile, enstitü özerk bir kamu kurumu niteliği kazanmıştır. Böylelikle bugün, standardizasyon çalışmaları TSE'nin bün-

yesinde toplanarak tek elden yürütülmesi her mal için ihtiyaç duyulan yeni standartların ileri düzeyde tesbit edilmesi sağlanmıştır.

Her ülke ve ekonomi için birçok yararları olan standardizasyonun, gelişen ülkemiz açısından ayrı bir önemi ve değeri vardır. Türkiye açısından konu iç ticaret ve dış ticaret yönleriyle ele alınarak değerlendirilebilir.

STANDARDİZASYON ve DIŞ TİCARET

İç ticarete göre rekabetin çok etkin ve belirgin olması, dünya ticaretinin önemli bir özelliğidir. Bu durumda dünya ticaretinde rekabet edebilmek ve ihraç ürünlerindeki kayıpları aza indirebilmek için, birçok tedbirlerin yanında standardizasyona önem vermek mecburiyeti vardır. Başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere, birçok ülkede standardizasyona önem verilmekte ve benimsenmektedir. Tüketiciler çok kere standart malları tercih etmektedirler. Bunun için de uluslararası ticarete standardizasyon önemli bir yer işgal etmektedir.

Dünya piyasalarında, hergün modern haberleşme vasıtaları ile binlerce ton mal alınıp satılmaktadır. Bunun gerçekleşmesinde standardizasyonun önemli katkısı vardır. Çünkü, işlem gören mallarda standartların olmadığını düşünürsek; malların her partisinden örnekler almak bunları alıcıya gönderip ve onun değer biçip karar vermesini beklemek gerekecektir. Yine teslim etme ve teslim alma sırasında standart bir malın binlerce tonu kontrol kayıtlarını göndermekle hemen yapılabildiği halde, standart olmayan malların teslim işlemlerinde, örneğe uygunluk noktasında her zaman anlaşmazlıklar çıkmaktadır.

Uluslararası ticarete standardizasyon, özellikle dil güçlüklerini ortadan kaldırarak, dünya çapında anlaşmayı sağlamak, malların kalite ve kabulünü tayin etmek gibi önemli yararlar sağlar.

Bu fonksiyonları itibariyle standardizasyon, dünya ticaretinde alıcı ve satıcı ülkelerin ilişkilerinde meydana gelecek dar boğazları ortadan kaldırarak uluslararası mal ve hizmet akımını kolaylaştırmaktadır. Bir bakıma ekonomik ve teknik açıdan standartlar, uluslararası ticarete bir dünya dili haline almıştır. Bu bakımdan günümüzde, standardizasyonun ihraç mallarına uygulanması

bütün ülkelerde ve özellikle gelişen ülkelerde, ticareti teşvik edici bir unsur olarak kabul ve tavsiye edilmektedir.

Dünya piyasalarının isteklerini karşılayacak seviyede milli standartlara sahip olan ülkeler rakiplerine oranla üstünlük sağlamak imkanını bulurlar. Zira günümüzde, dış ticaretteki rekabette standartların mücadele ettiğini görmemiz mümkündür. Standartların yararlarını iyi bilen gelişmiş ülke tüketicileri, standart olmayan mallara karşı çekingen davranırlar. Dünya piyasalarında standartlaştırılmış malların yüksek fiyatla alıcı bulması kolay olur. Nitekim, bazen standartlara uyulmaması yüzünden çok kere ihraç ürünlerimizin alıcı ülke tarafından kabul edilmediği haberlerine gazetelerde rastlamaktayız. Aynı zamanda ambalajda da standartlara uyulmaması yüzünden, birçok alıcı ülkelere şikayetler gelmektedir.

STANDARDİZASYON ve İÇ TİCARET

Standardizasyonun iç ticaret bakımından önemini de çeşitli yararlarından bazılarını sayarak belirtelim.

Bugün en büyük ekonomik topluluğu meydana getiren tüketicilerin korunması için, birçok ülkede çaba gösterildiği bilinmektedir. Bu çabalar içinde standardizasyon, sağladığı birçok yararlarından ötürü, tüketicilerin korunması yolunda, önemli hareket noktalarından birini oluşturmaktadır. Standardizasyonun tüketicilere sağladığı yararlarından bazıları şunlardır.

— Tüketicilere güven verir. Standard ürünleri satın alan tüketicilerin aldatılma tehlikesi azdır. Standartlara göre alış-verişler itimat üzerine yapılır.

— Standartlar, mallar hakkında verdiği doğru ve kesin bilgilerden ötürü; tüketicilere ihtiyacına en uygun malı seçme avantajını sağlar. Bunun için seçim ve mukayese işi kolaylaşan tüketicinin, zaman kaybı azalır.

— Tüketicilere, satış sonrası hizmetlerden yararlanma imkanı sağlar.

— Standardizasyon, masraf azaltıcı özelliğinden dolayı, tüketicilere ucuz mal temini fırsatını sağlar. Kayıp ve artıkları, mümkün olan en az seviyeye indirmeye çalışır. Gereksiz veya ekonomik düşünceye aykırı olan herşeyi kapsamı dışında bırakır.

— Yayınlanmış pazar istatistiklerinin kolaylıkla kullanılmasına imkan vererek, daha rekabetçi bir pazarın gelişimine yardımcı eder.

İnsan sağlığını korumak ve hayatını emin hale getirmek amacıyla güden standartlar, genel olarak kullanılan malları veya materyalleri, yahut da üretim sırasındaki usullerle ilgilenmektedir. Yiyecek maddelerinin karışım oranlarını belirten standartlar, buna örnek olarak gösterilebilir.

Standardizasyonun üreticiye de birçok yararları vardır. Çünkü, o üretimin hemen her aşamasında belirli bir yere sahiptir. Üretici için sayılabilecek yararlarından bazıları da şunlardır :

— Ürünün satışı sırasında doğacak kayıpları aza indirir. Standart ürünlerin satılmaması halinde, pazara arz edilmeden sanayide kullanılarak kaybın önüne geçilir. Standartlaştırılmış ürünün fiyatı niteliğine göre tesbit edilmiş ve belirtilmiş olduğundan, üretici kendisine en yüksek gelir getirecek çeşidi üretmeye teşvik edilir. Böylece üretici belirli nitelikteki ürünü ile değer fiyatı elde etmiş olacaktır.

— Standardizasyon üretici ile tüketici arasında ilişki kurar. Standart mallardaki ana özelliklerin aynı olduğu tüketici tarafından bilindiği için, ayrıntılarla ilgili tüketici isteklerine daha çok önem verilir. Bu sebeple, tüketicinin ayrıntılı isteklerini bilen üretici, belli bir kalitenin üzerinde üretim imkanı arar. Düşük maliyetli ve yeni çeşitler üretir.

— Standart bir malın belli bir değeri olduğuna göre, bu mal için fiyata aldanma payının eklenmesi söz konusu olmaz. Böylece, üretici ürünü için değer fiyatını elde edebilir.

— Standardizasyon, işletmeye finansman kolaylığı sağlar. Çünkü, bu tip işletmelerin bankalar ve diğer kredi kurumlarınca kredi talepleri daha kolay kabul edilerek, daha düşük faizle ve büyük miktarlarda kredi verilir. Bankalar standart malların pazar değerleri hakkında kolayca ve az masrafla bilgi toplarlar; bunun için de standardizasyona önem veren işletmelere güven duyarlar.

Standardizasyon taşıma ve depolama fonksiyonlarını kolaylaştırmak suretiyle, üretici ve tüketiciye katkıda bulunur.

— Özel şartların yerine, standart şartların kullanılması, siparişlerin karşılanmasını kolaylaştırır.

— Standardizasyon mamul tiplerini büyük çapta azaltır. Bununla da imalat serisinin devamlılığı sağlanarak, önemli ölçüde fiyatların düşmesini sağlar. Standartlar özellikle tarım ürünlerinde tam fiyatın elde edilmesini sağladığından, daha yüksek kalitede üretimi teşvik eder. Standart ölçülere göre tesbit edilen üretim planından ötürü, üretimde kullanılacak hammadde ve ara mallarında kayıp oranının düşmesi sağlanır.

— Alış - verişte külfeti azaltır. Yaygın bir kullanma alanı bulduğundan üreticiye ticari ün kazandırır, güven verir.

— Kontrol imkanı ve kolaylığı verir. Personelin eğitimini kolaylaştırır.

— Standardizasyonun en önemli yararı, maliyetlere olumlu yönde etki etmesidir. Gerçekten, standardizasyon için söz konusu olan tüm yararlar gözden geçirildiğinde, her birinin farklı yönlerden üretim maliyetini düşüren özelliklere sahip olduğu görülür.

Standardizasyonun sağladığı yararları çoğaltmak mümkündür. Bir Hint düşünürü «toplum için kültür ne ise endüstri ve ticaret için standardizasyon da odur» diyerek standardizasyonunun, ülke ekonomisi ve sosyal yaşantı için önemini ortaya koymuştur.

ÖZET ve SONUÇ

Standardizasyonun ekonomik ve sosyal yönü vardır. Bu bakımdan her iki kesimde daha duyarlı davranması gerekmektedir. Standardizasyon statik değil, dinamik bir kavramdır. Bütün yenilikleri kapsar. Dinamik dünya teknolojisi ve gelişimine ayak uydurmak için, standardizasyon çalışmalarımızda her türlü yeniliğe açık olmalıyız.

Standartlar değişmeyecek katı kurallar değildir. Zira, bu rekabet dünyasında bir işletmenin sürekli yaşaması, yapım yöntemleri ve mamul biçimleri yönünden çabucak değişen teknolojiye ayak uydurmakla mümkündür. Bunun için şartlar ve yöntemler değiştiğince, standartlar da değiştirilmeli ve geliştirilmelidir.

Standardizasyonun benimsenmesi için, bilgi verici ve eğitici çalışmalar yapıp ve yaygınlaştırılmalıdır. Türk Standartlar Enstitüsü'nün çalışmaları desteklenmeli ve çıkarılan standart sayıları artırılmalıdır. Günün ve malların şartlarına uymayan eski standartlar değiştirilerek yerine yenileri hemen konmalıdır.

İhracatı destekleyecek milli standartları geliştirip, çoğaltmalıyız. İthalatçı ülkelerin şart koştuğu standartlara mutlaka uyulmalıdır. İthalatçı ülkelerdeki dış temsilciliklerimiz, konuyla çok yakından ilgilenmeli ve o ülke tüketicilerinin isteklerini ve standartlarını takip edip, bu konuda ihracatçı birliklerimize bilgiler aktarılmalıdır. İhracatta, standartlara uymayan ambalajların kullanılması mutlaka önlenmelidir.

Gelişen teknolojiye, günün şartlarına uyumu sağlamak amacıyla, gerektiğinde tüm yasal değişikliklere gidilmelidir.

Anayasa'mızın 172. maddesiyle Devletimiz, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik etmekle görevlidir. Bu görevin yerine getirilmesinde, çok önemli bir araç olan standardizasyondan geniş ölçüde yararlanabilmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- 1 — Ahmet Edip Kuşdemiroğlu, Standardizasyonun Tarihçesi ve Memleketimizdeki Uygulanması, İTO Mecmuası, No : 4-6.
- 2 — Fuat N. Erdem, Beşeriyet Boyunca Standardizasyon, Ankara, 1957.
- 3 — Gülgönül Büyükdora, Standartların Faydası ve Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar, MPM, Ankara, 1974.
- 4 — Taner Berkün, Standartlaştırma ve Türkiye'deki Uygulamaları, Ankara, 1979.
- 5 — Mehmet Oluç, Pazarlama İlkeleri ve Türkiye'de Uygulanmaları; İ.Ü. İktisat Fak., İstanbul, 1970.
- 6 — Tunçtan Baltacıoğlu, Standardizasyon ve Kalkınma, AİTİA Dergisi, Cilt : 3, Sayı : 2, 1971.